

словами можна сказати, що нефігуративний живопис з'являється значно пізніше. За цей нелегкий період мистецтво втратило потенційного глядача внаслідок проблем в освіті, культурі та економіці.

Мистецький досвід старшого покоління художників виявився надійним орієнтиром для молоді. Категоричне неприйняття епігонства, рішуча відмова від наслідування чужих образотворчих систем притаманна більшості представникам нової молодішої генерації закарпатських художників. Доробок засновників професійного малярства на Закарпатті, а також їхніх послідовників стали яскравими взірцями художнього процесу, який почався в середині 1940-х років і продовжується до наших днів. Сьогодні закарпатські митці живуть інтенсивним творчим життям, продовжуючи кращі традиції закарпатського малярства, які засновані їхніми визначними попередниками.

Література: 1. Балагурі Є., Гранчак І., Грицак І., Поп І. Нариси з історії Закарпаття. – Т.2. – Ужгород, 1995. – 660 с. 2. Бокшай Й. Альбом. – Ужгород, 2008. – 96 с. 3. Історія українського мистецтва в 6 томах. – Т. 6. – К., 1968. – С. 114 – 184. 4. Небесник І. Альберт Ерделі. – Львів. – 296 с. 5. Островский Г.С. И.И. Бокшай. – М., 1967. – 92 с.

УДК 94(38):930(430)“18/195”

Аліна САЛОГУБ

ОБРАЗ ПИРРА В НІМЕЦЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Стаття присвячена науковому внеску німецьких вчених XIX – першої половини XX ст. у вивчення кола питань, пов'язаних з історією правління епірського царя Пірра. Крім того, розглянута низка фундаментальних праць антикознавців Німеччини, в котрих висвітлюються різні аспекти даної проблематики за допомогою комплексного аналізу і характеристики відповідних античних джерел, а також відтворюється загальне історичне тло епохи діадохів.

Ключові слова: Стародавня Греція, Республіканський Рим, античність, історіографія, джерелознавство, еллінізм, Пірр, Епірське царство, епоха діадохів.

Аліна САЛОГУБ

ОБРАЗ ПИРРА В НЕМЕЦЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ XIX – ПЕРВОЇ ПОЛОВИНИ XX ВВ.

Стаття посвячена науковому вкладу німецьких учених XIX – першої половини XX вв. у вивчення кола питань, пов'язаних з історією правління епірського царя Пірра. Крім того, розглядається ряд фундаменталь-

ных работ антиковедов Германии, в которых освещаются различные аспекты данной проблематики с помощью комплексного анализа и характеристики соответствующих античных источников, а также воссоздается общий исторический фон эпохи диадохов.

Ключевые слова: Древняя Греция, Республиканский Рим, античность, историография, источниковедение, эллинизм, Пирр, Эпирское царство, эпоха диадохов.

Alina SALOGUB

THE CHARACTER OF PYRRHUS IN THE GERMAN HISTORIOGRAPHY OF THE 19TH – FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

The article deals with the problems of scientific contribution of German scholars of the 19th – first half of the 20th century, in studying problems, connected with the history of ruling of Pyrrhus – King of Epirus. Besides, a number of fundamental works of German specialists in study of antique were examined. In these works different aspects of the given problems with the help of complex analysis and characteristic of the becoming antique sources are examined and also the general historical background of epoch of the Diadochi is recreated.

Key words: Ancient Greece, Roman Republic, antiquity, historiography, source study, Hellenism, Pyrrhus, Kingdom of Epirus, epoch of the Diadochi.

Науковий внесок німецьких дослідників-антикознавців у вивчення епохи правління епірського царя Пірра є досить значним. Не останню роль в актуалізації даної теми відіграла вагомість і впливовість самої постаті правителя Епіру на політичну ситуацію в басейні Середземного моря, яка склалася в першій половині III ст. до н.е. Отже, його походи та військові кампанії не могли не привернути дослідницьку увагу багатьох європейських вчених, і зокрема німецьких, які в XIX ст. тримали першість у вивченні проблем еллінізму. Разом з тим, необхідно констатувати, що біографія Пірра є досить суперечливою й неоднозначною з точки зору об'єктивних оціночних критеріїв його державної та дипломатичної діяльності на тлі греко-римських відносин в період формування нових, елліністичних духовно-світоглядних цінностей в тогочасному соціумі.

Переходячи до безпосереднього висвітлення та аналізу досягнень німецької історіографії, в першу чергу варто зазначити: у вивченні життя та полководницьких здобутків Пірра німецькими науковцями можна виділити три етапи, які різняться між собою як часовими рамками, так і дослідницькою проблематикою.

Перший період представлений загальними роботами по історії Риму, які побачили світ у 30 – 60-х рр. XIX ст. і належать перу Б. Нібура [42], Й. Дройзена [21, 22, 23, 24], Т. Моммзена [25, 26, 27, 28, 29] й В. Іне [38]. Початок якісно нового етапу у вивченні епохи Пірра пов'язаний з появою низки ґрунтовних тематичних праць Г. Герцберга [35, 17, 18, 19],

Р. Шуберта [47, 48, 49], Р. Скали [46], Б. Нізе [43, 44, 45], О. Гамбургера [36], К. Белоха [14, 15, 31, 32] та В. Юдейха [40]. Їх монографії й наукові розвідки, котрі характеризуються і як джерелознавчі, хронологічно окреслені 70-ми рр. ХІХ ст. – 20-ми рр. ХХ ст. В окремий історіографічний етап слід виділити праці, що вийшли з друку протягом 40 – 60-х рр. ХХ ст. Серед них найбільш фаховими є публікації У. фон Хасселя [37], Г. Берве [16, 33] та Д. Кінаста [41]. Особливістю даного етапу є те, що дослідники розглядали питання переважно економічного, дипломатичного та державно-правового характеру, пов'язані з політикою, яку Пірр здійснював на території Італії та Сицилії.

Корпус античних писемних джерел, котрий був використаний німецькими вченими, не такий великий. Більшість фактологічного матеріалу міститься у «Порівняльних життєписах» Плутарха Херонейського (40-ві рр. І ст. – 119 р. н.е.) [6, 7], де доволі повно описана історія життя Пірра. Окрему увагу заслуговує твір Діодора Сицилійського (80-29 рр. до н.е.) «Історична бібліотека» [13], в якому історик використовує праці попередніх грецьких та ранніх римських авторів. На базі цього «дводжерелового» підходу ним було досягнуте, хоча й не повною мірою, проте в цілому об'єктивне відображення тогочасних подій.

Ще одним цікавим джерелом по темі є свідчення Юстіна (ІІ – ІІІ ст. н.е.), зафіксовані в його опусі «Епітома Помпея Трога» (римський полководець, який жив наприкінці І ст. до н.е. – в першій третині І ст. н.е.) [12]. Доречно підкреслили, що твір Юстіна, незважаючи на наявність певного проримського настрою, несе в собі елементи неупередженого відтворення історичних реалій виділеної епохи. Маловідомі дані та історичні характеристики піррової доби також збереглися в роботах Аппіана (95-170 рр.) [1], Арріана (85-175 рр.) [2], Квінта Курція Руфа (І ст. н.е.) [3], Павсанія (ІІІ ст. н.е.) [4, 5], Страбона (64/63 до н.е. – 23/24 рр. н.е.) [10], Полібія (201-120 до н.е.) [8, 9] та Фулідіда (450-399 рр. до н.е.) [11].

Німецька історіографія, присвячена правлінню Пірра, бере свій початок з праці Бартольда Георга Нібура (1776-1831 рр.) (іл. 1.) «Римська історія» [42]. Це дослідження залишилося незавершеним, а останній четвертий том було видано вже після смерті автора й опис подій доведений лише до Першої Пунічної війни (241 р. до н. е.). Звертаючись до сторінок біографії видатного німецького історика, слід відзначити, що він народився 1776 р. в м. Копенгаген у сім'ї відомого датського мандрівника-орієнталіста і математика Карстена Нібура. Після здобуття вищої освіти в Кільсько-

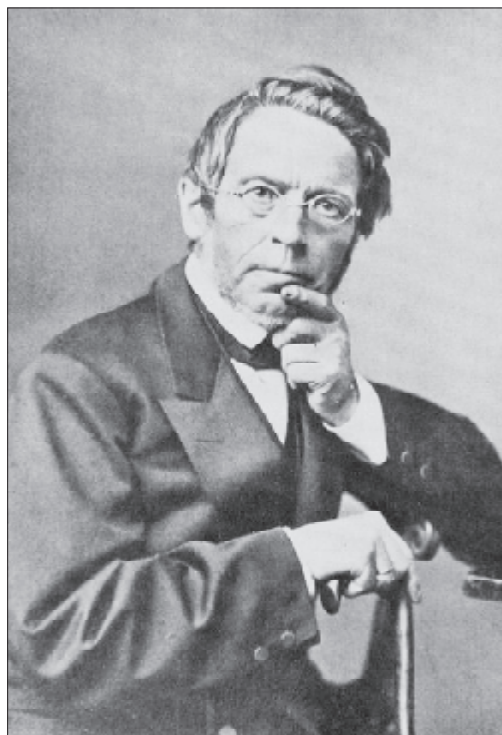
Іл. 1. Бартольд Георг Нібур

му університеті Нібур молодший зайняв високу посаду секретаря датського міністра фінансів, а в 1804 р. став директором Національного банку Данії. За спогадами його колег Нібур був ерудованою людиною, інтелектуалом, знав двадцять мов і ніколи не полишав наукову діяльність, зокрема в галузі історії.

Як дослідник він у першу чергу виступає прибічником критичного методу у вивченні джерел. Відмінність його робіт – це вміщення батальних сцен, які описані скрупульозно, з реконструйованою деталізацією. Найякравіше авторський почерк простежується в описі битви при Беневенті 275 р. до н.е. [42, с. 477]. Крім того, у вивченні піррової історії, а саме – проблеми наслідків переговорів епірського царя з римлянами, – Нібур приходиться до висновку, що похід Пірра на Рим відбувся через провал переговорів. Мотивацію історик ґрунтує на тому, що правитель Епіру навряд чи міг прямо висувати свої достатньо жорсткі умови могутньому супернику [42, с. 444]. Звичайно, не з усіма припущеннями та висновками німецького вченого можна погодитись. Так, висвітлюючи біографію Пірра, Б. Нібур головним джерелом Плутарха називає труд Діонісія. Однак більшість європейських вчених ХІХ ст. з цим його твердженням не погоджувалися; вони дорікали Нібуру за слабку наукову аргументованість.

Головним досягненням Б. Нібура залишається те, що саме він заклав фундамент відразу двох напрямків у німецькій історіографії, присвячених Пірру: ретроспективного, представленого в загальних роботах з історії Риму, та джерелознавчого, де аналізується корпус джерел по пірровій епосі.

Поряд із загальним вивченням історії Римської імперії, інший відомий німецький вчений, професор Кельнського (з 1840 р.), Емського (з 1851 р.) та Берлінського (з 1859 р.) університетів, Йоганн Дройзен (1808-1884 рр.) (іл. 2) у своїй ґрунтовній тритомній праці «Історія еллінізму» [21, 22, 23, 34], стисло, проте доволі змістовно описує політичну ситуацію, що склалася після смерті Александра Македонського у Середземноморському басейні [22, с. 1-401], а також висвітлює воєнні дії, котрі стали наслідком непорозумінь між діадохами (битва при Іпсі 301 р. до н.е.) [22, с. 401-428] та експедицію Пірра на Захід [23, с. 88-133]. Новизна його роботи полягає в тому, що вперше подається роз'яснення головної причини західного походу епірського царя, яке зво-

Іл. 2. Йоганн Густав Дройзен

диться до наступного: виснажена численними війнами й міжусобними суперечками, Македонія не могла рівнятися з багатими потужними грецькими містами Італії, Сицилії та Сардинії, а отже, стала спокусливо привабливою у своїй слабкості та беззахисності для завоювання. Таким чином, Й. Дройзен відкидає одну з поширених на той час версій, що Пірр виключно з благородною метою переправився до Італії – рятувати грецьку цивілізацію на Заході [23, с. 123].

На відміну від Б. Нібура, який дотримувався думки, що Пірр вступив у Кампанію і висунув ряд політичних вимог, відмова від яких і призвела до наступного походу на Рим, Й. Дройзен приймає версію пізньоримських істориків – т. зв. анналістів, вважаючи, що Пірр розпочав свій похід після битви при Гераклеї 280 р. до н. е., але коли дізнався, що консул Корунканій успішно завершив війну в Етрурії, сам розпочав мирні переговори через побоювання зазнати військової поразки [23, с. 106]. Крім того, дослідник визначив і охарактеризував причини краху планів Пірра, які з його точки зору полягають у втраті Сицилії, а сталося це тому, що цар перетворився на деспота, обмеживши права демократії. У підсумку відбувся провал усіх його цілей щодо Заходу [23, с. 130].

Поряд з невдачами та промахами Пірра, Й. Дройзен відзначає й особисті якості царя як полководця, воїна та державного діяча, називаючи його лицарем, який поклонявся усьому величчю і благородному. Не оминає автор і той факт, що для Рима війна з Пірром мала неабияке геополітичне значення з позицій отримання під свій контроль значних територій. Завдяки цій війні Рим також вступив у перший цивілізаційний контакт з елліністичними державами Середземномор'я [23, с. 87].

Вагоме місце у вивченні історії правління Пірра посідає і п'ятитомна «Римська історія» [25, 26, 27, 28, 29] Теодора Моммзена (1817-1903 рр.). Майбутній видатний антикознавець народився в сім'ї провінційного пастора, з дитинства демонстрував неабиякі здібності у навчанні, вступив на юридичний факультет Кільського університету, а в 1843 р. завершив навчання блискучим захистом докторської дисертації з Римського права. Отримавши право на наукове відрядження, Т. Моммзен чотири роки подорожував Італією, вивчаючи та копіюючи античні джерела I тис. до н.е. У підсумку він опублікував серію статей, що зробило його ім'я відомим в наукових колах і дозволило продовжувати наукову роботу.

Майбутній почесний професор університетів Лейпцига (з 1848 р.), Цюріха (з 1852 р.), Вроцлава (з 1854 р.), Берліна (з 1858 р.) перший том «Історії Риму» опублікував 1854 р. Того ж року вчений повертається до Німеччини і стає професором університету в Бреслау (Пруссія). Характеризуючи головну історичну працю Т. Моммзена, слід зазначити, що перші три томи (другий і третій вийшли в 1855-1856 рр.) охоплюють історію Риму від заснування до 46 р. до н.е., коли Юлій Цезар завдав поразки військам сенату в Північній Африці.

Цей твір, що відрізняється вишуканою мовою і енциклопедичним фактологічним матеріалом в галузі історії та культури Стародавнього Риму, приніс Т. Моммзену Нобелівську премію з літератури (1902 р), визнання і шану серед вчених. Для того, щоб надати своїй праці актуальності та виразності, Т. Моммзен часто порівнює римських політиків з європейськими політичними діячами ХІХ ст. Й хоча деякі концептуальні твердження і висновки вченого нині застаріли, проте, його «Історія Риму» досі залишається значним внеском в історичну науку та світову літературу. Німецький дослідник планував написати й четвертий том, присвячений історії римських імператорів, проте задум так і не був втілений. З одного боку, Т. Моммзен розумів, що цей том поступатиметься класичній роботі Ед. Гіббона «Історія занепаду і падіння Римської імперії» [20], з другого – соціально-політичні реалії імператорського Риму не вкладалися в авторську модель, котра значною мірою спрацьовувала за доби республіки.

Разом з тим, лекції Моммзена з історії імператорського Риму (вони збереглися завдяки конспектам двох його студентів – Себастьяна та Пауля Хензелей, котрі навчалися у нього протягом 1882-1886 рр.) таки побачили світ у вигляді (умовно) четвертого тому [28]. За допомогою даного лекційного курсу можна в цілому ознайомитися з баченням та осмисленням вченим перебігу подій, що стосуються цього періоду римської історії. Наступне антикознавче дослідження вченого – «Римські провінції. Від Цезаря до Діоклетіана», що охоплює три перші століття історії Риму, було опубліковане 1885 р. як останній п'ятий том «Римської історії».

Тут Моммзен порівнює Пірра з геніальним полководцем античності Александром Македонським (356-323 рр. до н.е.), одночасно вказуючи на низку важливих моментів, які забезпечили успіх одному й невдачу іншому. Так, характеризуючи талант Александра Великого як стратега, науковець підкреслює, що той спирався на власну, міцно згуртовану македонську армію, а Пірр зібрав військо переважно з найманців та союзників, які підтримували його тільки на вигідних для себе умовах. Як підкреслює Т. Моммзен, цар Епіру був просто здібним полководцем, а македонський правитель – ще й геніальним державним діячем. Автор, однак, також констатує, що після смерті Александра жоден керманіч у Середземномор'ї, крім Пірра, не міг претендувати на корону Філіппа [25, с. 312].

Трактуючи воєнні події тієї епохи, німецький антикознавець дотримується думки, що римляни з'явилися у Тарентійській гавані 281 р. до н.е. як друзі і війни не бажали [25, с.309]. Проте дане твердження вимагає доповнення та чіткого пояснення: римляни дійсно з'явилися в гавані Тарента з мирною місією, але як союзники лише тарентійських аристократів, а не тарентійських демократів. Римляни не бажали війни до того часу, поки не втратили надію включити Тарент у сферу свого політичного впливу мирним шляхом, за сприяння міської олігархії. Отже, можна зазначи-

ти, що Моммзен, висвітлюючи й аналізуючи цю подію, орієнтувався виключно на римських істориків пізньої традиції, до того ж зневажливо називаючи тарентійську демократію «пануванням черні» [25, с. 309].

На його думку, головною помилкою епірського царя було відплиття з острова Сицилія. Однак, Пірр залишається для Моммзена першим греком, який вступив у боротьбу з римлянами і надалі, з його ініціативи, починаються політичні та дипломатичні стосунки між Римом та Елладою, які стали основою (новим міжетнічним поштовхом) для розвитку античної цивілізації [25, с. 309].

До числа загальних робіт, які присвячені даній проблематиці, можна віднести й працю Вільгельма Іне «Римська історія» [38]. Крім того, написана легкою мовою і є цікавою та оригінальною не тільки для дослідників, але й пересічного читача. Однак необхідно зазначити, що автор ухилився від критичного підходу до джерел, і тому його монографія рясніє переказами з опусів тогочасних проримськи налаштованих письменників. Наприклад, Кіней для нього – це людина хитра, підступна й спритний дипломат, котрий намагався знайти слабіну у «чесних римлян»; при цьому В. Іне не відкидає й істинність слів сліпого Аппія Клавдія [38, с. 493].

З іншого боку, серед фахівців саме Іне першим висунув ідею, згідно з якою кінцевою метою Пірра було заснування великої грецької держави на Заході. При цьому не відзначає, що епірський цар втратив таку нагоду після поразки на Сицилії. Крім того, Іне, як і багато інших вчених ХІХ ст., залишився прихильником думки, що Пірр розумів: ведення війни у ворожій країні, далеко від рідних місць, справа вкрай небезпечна, і для перемоги в першу чергу потрібна підтримка місцевого населення. Правитель Епіру її, як відомо, втратив. Праця цього німецького дослідника виділяється й тим, що в ній міститься детальна реконструкція маршруту Пірра під час походу на Рим. В результаті вчений зробив висновок, що епірський цар дійшов лише до Анагнії (місто, яке розташовувалося 60 км від Риму). Свою аргументацію Іне ґрунтує на наступному факті: в джерелах не згадується про повторну облогу міста Пірром [38, с. 494].

Проте, з огляду на концептуальний та узагальнюючий характер згадуваних вище наукових праць, можна стверджувати, що кожна з них тою чи іншою мірою розкриває грані діяльності й висвітлює роль, вплив та значення особи Пірра в міжнародних відносинах епохи раннього еллінізму. Саме тому історики ХХ ст. неодноразово посилалися на дослідження В. Іне і позитивно оцінюють багатотомні праці Й. Дройзена та Т. Моммзена.

Перша робота в німецькій історіографії, яка цілковито присвячена епірському царю, – це монографія Густава-Фрідріха Герцберга «Рим і цар Пірр» [35], де науковець виокремлено поставив питання про взаємини Пірра з Римом у руслі реалізації останнім власних військово-політичних планів. Герцберг – відомий німецький історик (1826-1907 рр.), професор університету в Галле. В його науковому доробку налічуються моногра-

фії, присвячені історії Стародавньої Греції (1881 р.) [18], Риму (1882 р.) [19], Візантії (1897 р.) [0] та ін. Провідна ідея роботи про епірського правителя – простежити процес завершення об'єднання Італії під владою Рима, а сама війна з Пірром розглядається автором як один з етапів даного процесу [35, с. 199].

Варто зазначити, що книга Герцберга цінна аналізом воєнних кампаній царя Епіру. Зокрема, битва при Гераклеї описана автором (з точки зору її тактичних особливостей) як боротьба між фалангою і легіонами. У свою чергу, висвітлюючи битву при Аускулі 279 р. до н.е., він дотримується даних Діонісія, тобто вважає, що в ній брало участь близько 70 тис. воїнів. І хоча Г. Герцберг в цій битві перемогу віддає Пірру, однак акцентує, що вона була «даремною», оскільки втрати виявились значними, а більша частина території середньої та північної Італії залишилася під владою Рима [35, с. 130].

Кульмінаційним моментом у війні Пірра історик називає облогу сицилійського міста Лілібея 277 р. до н.е., яку він вважає початком кінця його воєнної та політичної кар'єри. Крім того, варто підкреслити: в методологічному плані монографія Г. Герцберга написана в нарративному ключі, без критичного огляду джерел.

Початок нового етапу у вивченні історії правління Пірра заклали праці вже згадуваних фахівців – Р. Шуберта, Р. Скали, Б. Нізе, К. Белоха, О. Гамбургера та В. Юдейха. Специфікою даного етапу є більш детальне і глибоке вивчення джерел з метою відокремлення реальних подій від більш пізніх «інтерпретацій» античних авторів. Першим, хто почав працювати в цьому напрямку, став Рудольф Шуберт з публікацією, присвяченою вивченню життєписів Евмена, Деметрія та Пірра з Плутархових історичних біографій [47].

Свої основні ідеї стосовно дослідження часів Пірра Р. Шуберт виклав у фундаментальних монографіях «Історія Пірра» [49], «Джерела до історії часу діадохів» [48] і ґрунтовній статті «Джерело Плутарха в життєписах Евмена, Деметрія та Пірра» [47], яка була опублікована в журналі «Класична філологія». «Історія Пірра» складається з вступної частини й трьох розділів. Вступ містить обширну характеристику джерел та їх критичний аналіз. Шуберт, зокрема, аналізує (як стрижневі) опуси Героніма з Кардії [49, с. 4-10], Дуріда Самосського [49, с. 10-22], епірця Проксена [49, с. 22-31] і Тімея з Тавроменії [49, с. 32-48], не відкидаючи при цьому й інших античних істориків – Плутарха Херонейського [49, с. 49-54; 73-81], Аппіана Клаудіуса [49, с. 55-64], Діодора Сицилійського [49, с. 69-70], Юстіна [49, с. 72-73], Діона Кассіуса [49, с. 82-84]. Що стосується римських анналістів, які присвятили Пірровій війні свої розповіді, Р. Шуберт орієнтується на двох авторів – Валерія Анціата, який нібито спотворює події, та Клавдія Квардигарія, котрий, на думку антикознавця, давав більш об'єктивну і правдиву оцінку подіям, що відбувалися в період тієї кампанії.

Другий розділ книги включає розповідь про становище епірської правлячої династії, її взаємини із сусідніми державами (особливо з Македонією) і перші роки правління Пірра (до його прибуття в Італію) [49, с. 88-150]. Наступний розділ автор присвятив воєнному походу Пірра до Італії та на Сицилію [49, с. 151-223]. Тут Р. Шуберт використовує Плутарха (розповідь Пірра та Кінея [6, XIV]) з метою показати грандіозні плани епірського царя щодо створення нової потужної держави в середземноморському регіоні [49, с. 166]. У вирішенні складного питання значення переговорів Пірра з римлянами Р. Шуберт приходять до висновку, що ініціаторами мирних переговорів були саме вони, одночасно зазначаючи: наполегливі вимоги епірського царя у підсумку спровокували зрив переговорів [49, с. 187].

Учений також переконаний, що Пірр, наслідуючи своїх попередників – Діонісія (сиракузький тиран, 405-367 рр. до н.е.) і Агафокла (також тиран Сиракуз, 317-289 рр. до н.е.; цар Сицилії 304-289 рр. до н.е.), був прихильником демократичних ідей, тоді як аристократи Еллади у переважній більшості орієнтувались на Рим [49, с. 164, 204]. Незважаючи на певну схематичність та однобічність в обґрунтуванні висновків, капітальна монографія Р. Шуберта є взірцевою з точки зору джерелознавчого аналізу і залишається однією з кращих на дану тематику і в наш час.

Основні ідеї Шуберта в ряді моментів розширив, уточнив та удосконалив Рудольф фон Скала у своїй праці «Піррова війна» [46]. Вона складається з двох розділів. Перший, який, у свою чергу, поділяється на чотири глави, так само присвячений детальній характеристиці джерел. У другому розділі йдеться про Піррові перемоги та поразки під час італійської та сицилійської кампаній. Отже, книга цінна та цікава для істориків не стільки висвітленням подій, скільки інтерпретаційним рівнем використаних джерел. Зокрема, зі 180 сторінок тексту 110 присвячені суто джерелознавчим питанням.

Р. Скала, наслідуючи Шуберта, також констатує, що головними джерелами з епохи Пірра є праці Героніма, Тімея і Дуріда [46, с. 106]. На його думку, історичне значення Піррової війни полягає в тому, що після неї Рим почав відігравати панівну роль у Середземномор'ї, котра до того належала Греції, а римська історія вперше знайшла відображення в грецьких джерелах. Однак, якщо Р. Шуберт, хоча й побіжно, але характеризує римську анналістичну традицію, то Скала її повністю ігнорує. В його дослідженні відсутній аналіз політичних подій, як і визначення причини невдач кампанії Пірра на Заході.

Вузлові історичні події в праці «Піррова війна» відображені досить стисло і фігурують здебільшого на рівні сухої констатації фактів. Наприклад, сицилійській експедиції Пірра присвячено лише 5 сторінок. Проте як джерелознавча робота книга залишається класичною.

За характером викладу матеріалу до праць Р. Шуберта й Р. Скали можна віднести й роботи Б. Нізе, К. Белоха, О. Гамбургера та В. Юдей-

ха. Так, окремі джерелознавчі аспекти були висвітлені в статті Бенедикта Нізе «До історії Піррової війни» [45]. На думку цього німецького вченого, між грецькою та римською традицією існує суттєва різниця. Всю античну історичну спадщину, присвячену Пірру, автор поділяє на два етапи: до імператора Октавіана Августа (63 р. до н.е. – 14 р. н.е.) і після нього. Б. Нізе пропонує в джерелах, що були створені після Августа, шукати найдавніші (первісні) й «чисті» традиції, які, на його думку, містяться (збереглися) лише у кількох письменників. До них він відносить Юстіна, Полібія та Діодора [45, с. 484].

У своїй праці, присвяченій історії грецьких та македонських держав та Піррової війни, Нізе [43, 44] ігнорував свідчення джерел про боротьбу, яка точилася протягом 80 – 70-х рр. III ст. до н.е. між демократами і аристократами в грецьких містах Нижньої Італії на тій підставі, що ці свідчення містяться не в грецьких, а лише в римських джерелах [44, с. 27-28]. Таке надмірне недовір'я до римських повідомлень характерне також для К. Белоха. Обидва вчені перебували в полоні суб'єктивних уявлень про виключну об'єктивність саме грецьких опусів і принципову упередженість пізньої римської анналістичної традиції.

Разом з тим, їх наукові переконання та концептуальні орієнтири не були випадковими; вони сформувались на ґрунті цілої низки фахових досліджень, що належали перу плеяди видатних вчених XIX ст. Головна ідея цих праць – грецька історіографія стосовно використаного фактологічного матеріалу стоїть вище за римську анналістику. Проте беззастережно орієнтуватись лише на даний узагальнюючий висновок підстав немає.

Німецький історик античності Карл Юліус Белох (1854-1929 рр.) народився у батьківському помісті в окрузі Любен (Сілезія). Більшу частину свого життя він, однак, провів у Італії, де з 1879 р. став професором стародавньої історії Римського університету. В 1912-1913 рр. Белох читав курси лекцій з історії античності в Лейпцигу. Перші наукові роботи – «Кампанія» (1879 р.) та «Італійський союз під гегемонією Рима» (1880 р.), антикознавець присвятив проблемам древньої Італії. Найбільш відома й широкомасштабна його робота – «Грецька історія» [14, 15, 32], яка побачила світ італійською мовою в 1891 р., через два роки у Страсбурзі була перевидана на німецькій з підзаголовком «Закінчуючи софійськими рухами і Пелопоннеською війною». 1897 р. з'явився другий том з підзаголовком «Закінчуючи Аристотелем і завоюванням Азії». На цьому роботі не була припинена Белохом і у 1904 р. він опублікував третій том з підзаголовком «Грецька світова держава», де висвітлення подій завершується битвою при Селласії 221 р. до н.е. і появою римлян в Іллірії. З 1912 р. почало виходити нове, розширене друге видання «Грецької історії». В остаточному варіанті (на 1927 р.) монументальна праця Белоха складалася з чотирьох томів та семи книг.

В ній [14, 15, 32] та статті «До грецької передісторії» [31] вчений подає історію Пірра, орієнтуючись на свідчення, вміщені в працях античних

авторів ранньої традиції. Йдучи в її руслі, він, наприклад, вважав, що на кораблі Пірра під час облоги Регіона напав карфагенський флот і завдав їм поразки на морі [32, с. 556]. Однак подібне твердження не має реальної підстави, оскільки жодне тогочасне джерело не повідомляє про такий напад карфагенських кораблів на флот Пірра після повернення його війська з Сицилії в Італію, тобто після висадки на Брутському півострові. Думка про поразку Пірра на морі біля Регіона сформувалась у К. Белоха, очевидно, значною мірою під впливом повідомлень Аппіана, Плутарха, Павсанія й Юстіна, котрі репрезентують маловірогідну традицію про Піррову війну.

Свою реконструкцію подій він також ґрунтує на повідомленнях Полібія [8, I, 23, 4]. Проте К. Белох не звернув увагу на ту обставину, що Полібій «позичає» даний факт у римського історика Фабія Піктора. З другого боку можна стверджувати: Б. Нізе та К. Белох, порівняно з іншими дослідниками XIX – початку XX ст., у висвітленні воєнних подій підійшли досить близько до історичної правди. Наприклад, битва при Беневенті (на Арузинських полях – за К. Белохом) не розглядається ними як нищівна поразка Пірра.

Разом з тим обидва антикознавці по багатьох питаннях залишилися в полоні своїх суб'єктивних і неоднозначних тверджень. Вони виходили з того, що грецькі джерела демонструють у царині фактології реалістичність та цілковиту об'єктивність; натомість пізня римська анналістична традиція є перекрученою й сумнівною у своїй інтерпретаційній основі. Такому підходу цих німецьких фахівців не слід дивуватись, оскільки їхні ідеї відображали загальний рівень джерелознавства кінця XIX – початку XX ст. З позиції сьогодення зрозуміло: комплексне дослідження і розкриття цілісної картини тих чи інших подій минулого неможливе без врахування та використання пізніх римських джерел, незважаючи у багатьох випадках на їх упередженість у трактуванні історичних реалій.

Дослідження Вольтера Юдейха «Адмент» [39], «Цар Пірр в римській політиці» [40] і Освальда Гамбургера «Дослідження про Піррову війну» [36] характерні тим, що в них значно ширше, ніж у Б. Нізе та К. Блоха, використано матеріал, запозичений з джерел, які складають пізню традицію. Незважаючи на прагнення оригінальності, О. Гамбургер не лише не збагатив тематичну історіографію новаторськими висновками, але й не вніс принципових коректив у опис Піррової війни. В Юдейх, зі свого боку, уточнює деякі уявлення про окремі воєнні події, що утвердилися в історіографії до опублікування його роботи, й корегує хронологію самої Піррової війни. Проте найбільш цікавою залишається нетрадиційна точка зору автора на проблему переговорів Пірра з римлянами.

На відмінну від поглядів Р. Шуберта, Р Скали, Б. Нізе, В. Юдейх стверджує, що переговори проходили після Гераклеї, і після Аускули, і це диктувалося як військово-політичним становищем, так і цілями воюючих сторін [40, с. 11]. Крім того, В. Юдейх вважає, що до вторгнення Пір-

ра у Італію в Греції ні про Рим, ні про римлян практично нічого не знали. Даний факт пояснюється за допомогою відомої оцінки Кінея, для якого сенат асоціювався із «зібранням царів» [40, с. 1; 26, с. 380].

На загал можна зазначити, що в працях О Гамбургера, В. Юдейха, Б. Нізе та К. Белоха присутня одна хибна теза, пов'язана з невірним тлумаченням і помилковою оцінкою ролі боротьби демократичних та аристократичних кіл у Таренті в контексті Піррової війни; при цьому за рівнем інформативності та концептуальністю дослідницьких підходів їхні монографії залишаються за багатьма ознаками (науковими параметрами) взірцевими і продовжують використовуватись вченими, котрі займаються окресленою проблематикою.

Окремі роботи по Пірру побачили світ протягом 40 – 60-х рр. ХХ ст. В даному сенсі варто виділити книгу «Підр» Ульріха фон Хасселя (іл. 3.), присвячену особистості та зовнішньополітичній діяльності царя Епіру. Слід зауважити, що автор не історик, а професійний дипломат, котрий був багато років консулом у Барселоні. Отже, не дивно, що він переважно досліджує суто дипломатичні стосунки Пірра з правителями середземноморських держав. Хассель, наприклад, приділяє велику увагу договору Рима з Карфагеном [37, с. 36-37]. Аналізуючи результати битви при Беневент, він приходить до висновку, що битва завершилась для Римської імперії в кращому випадку «нічиєю» [37, с. 67]. В цілому У. Хассель, разом зі Г. Штолем [30], характеризують Пірра як талановитого полководця, але слабого політика [37, с. 75].

Ил. 3. Ульріх фон Хассель

Крім того, оскільки за своєю фаховою спрямованістю книга Хасселя являє собою науково-популярний твір, автор включив у текст анекдоти й вигадані історії, присвячені Пірру; до того ж відсутня як така критика джерел та посилання на використану літературу.

До даного етапу відноситься і стаття Гельмута Берве «Королівство Пірра на Сицилії» [33], де розглядається правовий статус Пірра на Сицилії. Автор справедливо констатує, що перебування володаря Епіру на Сицилії з юридичної точки зору було відмінним від його статусу в Італії та на батьківщині [33, с. 273]. Сама пропозиція запрошення сицилійськими володарями Пірра на острів мала обопільний характер: крім керманічів міст, ця пропозиція надійшла й від їхніх політичних супротивників, які намагалися за його допомогою звільнити Сицилію як від карфагенян, так і від тиранів.

З цією думкою, проте, важко погодитись. Якщо у себе в Епірі Пірр перш за все був царем родових союзів, а отже влада його частково ними обмежувалась, то на Сицилії він мав владні прерогативи елліністичного монарха. Виходячи з виділених правових реалій, Пірр, таким чином, посягнув на традиційну внутрішню автономію міста, не турбуючись про закони і дозвілля, зловживаючи повноваженнями й закриваючи очі на свавілля своїх придворних, що, природно, не могло подобатися сицилійцям [33, с. 277]. У підсумку Берве робить висновок, що така провокативна поведінка Пірра призвела до швидкої ліквідації його влади на острові.

Своєрідний концептуальний та історіографічний підсумок усім попереднім дослідженням підбиває стаття Д. Кінаста в Реальній Енциклопедії Паулі-Віссови [41]. Крім соціально-політичних та воєнно-дипломатичних, цей автор також враховує деякі економічні чинники, які вплинули на події, що відбувалися в Італії та на Сицилії під час війни Пірра з римлянами та карфагенянами. Зокрема, історик наводить маловідомі факти, котрі свідчать, що між Сиракузами й Алкетом I існували торгові зв'язки [41, с. 120], а своїм походом на Захід Пірр відкрив для Епіра італійську торгівлю [41, с. 164].

Описуючи переговори Пірра з римлянами, Д. Кінаст згадує всі версії, які фігурують в джерелах, а також аналізує наукові погляди істориків, своїх попередників [41, с. 140-143]. На відміну від вчених, які називали Пірра авантюристом, цей німецький дослідник виділяє і розкриває в образі епірського царя приховані риси характеру. Для нього Пірр не лише воїн, який силою зброї намагався відновити імперію Александра Великого, а й людина високої культури. Кінаст аргументовано й переконливо доводить, що правитель Епіру як освічений керманіч зібрав навколо себе багатьох непересічних людей тієї епохи – історика Проксена, поета Леонтія з Тарента та ін. [41, с. 163].

Підсумовуючи огляд німецької історіографії ХІХ – першої половини ХХ ст., присвяченої історії правління Пірра, можна зробити ряд висновків. По-перше, основна маса праць припадає на період з середини ХІХ – до початку ХХ ст.; й хоча протягом ХХ ст. з'явилися окремі фахові роботи з різних аспектів «піррової історії», класичний дослідницький фундамент був закладений саме до початку Першої світової війни. По-друге, на основі широкого кола джерел німецькі історики-антикознавці тієї епохи вперше здійснили поетапну реконструкцію правління царя Пірра, детально проаналізували саму джерельну базу. Крім того, вони визначили й перспективні актуальні напрямки, якими надалі керувалися у своїх наукових студіях наступні покоління вчених.

Джерела та література: 1. Аппиан. Римские войны. – СПб.: Алетея, 1994. – 782 с.; 2. Арриан. Поход Александра. – М.-Л.: АН СССР, 1962. – 384 с.; 3. Квинт Курций Руф. История Александра Македонского. – М.: МГУ, 1993. – 464 с.; 4. Павсаний. Описание Эллады: В 2-х т. – М.: АСТ Ладомир, 2002. – Т. I. – 492 с.; 5.

Павсаний. Описание Эллады: В 2-х т. – М.: АСТ Ладомир, 2002. – Т. II. – 504 с.; 6. Плутарх. Пирр // Плутарх. Сравнительные жизнеописания: В 3-х т. – М.: АН СССР 1963. – Т. II. – С. 38-65.; 7. Плутарх. Деметрий // Плутарх. Сравнительные жизнеописания: В 3-х т. – М.: Наука, 1964. – Т. III. – С. 193-277.; 8. Полибий. Всеобщая история: В. 2-х т. – М.: АСТ, 2004. – Т. I. – Кн. I-X. – 765 с.; 9. Полибий. Всеобщая история: В. 2-х т. – М.: АСТ, 2004. – Т. II. – Кн. XI-XXXIX. – 765 с.; 10. Страбон География в 17 кн. – М.: Наука, 1964. – 944 с.; 11. Фукидид. История. – Л.: Наука, 1981. – 543 с.; 12. Юстин. Эпитома Помпея Трога «Historiae Philippicae» // ВДИ, 1954. – № 3. – С. 191-251.; 13. DoidorusSiculu.Library. // <http://ancientrome.ru/antlittr/diodoros/index.htm>.; 14. Белох Ю. История Греции. – М.: Изд-во А.И. Мамонтова, 1897. – Т.1. – 502 с.; 15. Белох Ю. История Греции. – М.: Изд-во А.И. Мамонтова, 1899. – Т.2. – 528 с.; 16. Берве Г. Тираны Греции. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 640 с.; 17. Герцберг Г.Ф. История Греции и Рима: В 2-х т. – СПб.: Изд-во Н.Фену и Ко., 1881. – Т.1. История Греции. – 656 с.; 18. Герцберг Г.Ф. История Греции и Рима: В 2-х т. – СПб.: Изд-во Н.Фену и Ко., 1882. – Т. 2. История Рима. – 672 с.; 19. Герцберг Г.Ф. История Византии. – М.: Изд-во К.Т. Солдатенкова, 1896. – 746 с.; 20. Гиббон Эд. Закат и падение Римской империи: В 7-ми т. – М.: Терра, 1997. – Т.1-7.; 21. Дройзен И.Т. История эллинизма: В 3-х т. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – Т. I. – 602 с.; 22. Дройзен И.Т. История эллинизма: В 3-х т. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – Т. II. – 544с.; 23. Дройзен И.Т. История эллинизма: В 3-х т. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – Т. III. – 608 с.; 24. Залан А.В. Концепция древнегреческой политической истории К.Ю. Белоха // Античность: эпоха и люди. Сб. ст. – Казань: КазГУ, 2000. – С. 116-125.; 25. Моммзен Т. История Рима: В 5-ти т. – СПб.: Наука, Ювента, 1994. – Т. I. От основания до битвы при Пидне. – 733 с.; 26. Моммзен Т. История Рима: В 5-ти т. – СПб.: Наука, Ювента, 1994. – Т. II. От битвы при Пидне до смерти Суллы. – 335 с.; 27. Моммзен Т. История Рима: В 5-ти т. – СПб.: Наука, Ювента, 1994. – Т. III. От смерти Суллы до битвы при Тапсе. – 431 с.; 28. Моммзен Т. История Рима: В 5-ти т. – СПб.: Ювента, 2002. – Т. IV. История римских императоров (По конспектам Себастьяна и Пауля Хензелей 1882-1886 гг. – 628 с.; 29. Моммзен Т. История Рима: В 5-ти т. – СПб.: Наука, Ювента, 1994. – Т. V. Провинции от Цезаря до Диоклетиана. – 559 с.; 30. Штоль Г. В. Герои Греции вь войнь и мирь (История Греции вь биографияхь). – СПб.: Изд-во О.И. Бакета, 1898. – 436 с.; 31. Beloch C. J. Zur griechischen Vorgeschichte // HZ. Historische Zeitschrift. – Bd. 97, 1897. – S. 193-223.; 32. Beloch C. J. Griechische geschichte. – Berlin: K. J. Trübner, 1927. – Bd. 4. – Abt. 2.; 33. Berve H. Das Königtum des Pyrrhos in Sizilien // Festschrift für B. Schweizer. – Stuttgart, 1954. – S. 272-277.; 34. Droysen J.G. Zu Duris und Hieriom Gardiani // Hermes. – Bd. 11. – 1876. – S. 458-465.; 35. Herzberg G. Rom und König Pyrrhus. – Halle, 1870 – 205 s.; 36. Hamburger O. Untersuchungen über den Pyrrhischen Krieg. – Wurzburg, 1927 – 101 s.; 37. Hassell U. Pyrrhus. – München, 1947. – 80 s.; 38. Ihne W. Romische Geschichte. – Leipzig: Engelmann, 1868. – Bd. 1. – 506 s.; 39. Judeich W. Admetos // Pauly's Realencyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen von G. Wissowa. Stuttgart. – Bd. I. – 1894. – Sp. 380; 40. Judeich W. König Pyrrhos römische Politik // Klio beiträge zur alten Ceschichte. – Leipzig: Dieterichsche

Verlagsbuchhandlung, 1929. – Heft. 1. – Zwanzigster Band. – S. 1-18.; **41.** Kienast D. Pyrrhos // *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.* – 1963. – Bd. 24. – Hbbd. 1. – S. 108-165.; **42.** Niebuhr B. G. *Historie Romaine.* – Bruxelles: Societe belge de librarie, 1838. – Vol. 3. – Bd. III. – 576 s.; **43.** Niese B. *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea: Geschichte Aleksanders des Grossen und seiner Nachfager und Westellen bis zum Jahre 281 v. Chr.* – Perthes, 1893. – 512 s.; **44.** Niese B. *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea: Vom Jahre 281 v. Chr. Dis zur Begründung der römischen Hegemonie im griechischen Osten, 188 v. Chr.* – Perthes, 1899. – 779 s.; **45.** Niese B. *Zur Geschichte des Pyrrhischen Krieges* // *Hermes Zeitschrift für Classische Philologie.* – Berlin, 1896. – Einunddreisigster Band. – Viertes Heft. – S. 481-507.; **46.** Scala R. *Der pyrrhische Krieg.* – Berlin-Leipzig: Prissius, 1884. – VIII+183 s. **47.** Schubert R. *Die Quellen Plutarchs in Lebensreibungen des Eumenes, Demetrius und Pyrrhus* // *Jahrbucher für klassischen Philologie.* – Supplem IX, 1877-1878. – S. 647-836.; **48.** Schubert R. *Die Quellen zur Geschichte der Diadochenzeit.* – Leipzig: Diterichsche Verlagsbuchhanlung Theoder Weicher, 1914. – 288 s.; **49.** Schubert R. *Geschichte des Pyrrhus.* – Königsberg, 1894. – 288 s.